علامه پوهاند عبدالحی حبیبی ۲۰۱۷/۰۵/۱۰

په پښتو ادب کي د مېرمني برخه

ښېژمه برخه او پای

پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولني او اجتماعي سازمان شمزی وه، د کهاله ترتیب او د کور اداره ټوله په مېرمني اړه لرله. د نارينه وو او زلمو کار زراعت ، مالداري، حرفت، او د وطن دفاع وه. خو د ضرورت پر وخت مېرمني په دغو کارو کښي هم برخه درلوده، په کښت کښي به د مېړو سره اوږه پر اوږه ولاړه وه، د مالداری د محصولاتو او لبنیاتو څخه ګټه بیا ددې په لاس وه، او لاسي صنایع ئې روزله او بیا به هم دغه پښتنه مېرمن د وطن د دفاع پر میدان له مېړو او زلمو سره توره په لاس ولاړه وه. پوهنه او ادب خو هر وخت د امن او سلامتی په غېږ کښي روزل کیږي مګر د پښتنو تاریخي سرنوشت داسي کړکېچن ؤ، چي د دوي پېړی، پېړی د آزادی په جنګ او وطني دفاع کښي تېري سویدي. نو لکه پښتنو چي د پوهني او ادب او آرټ پالني ته وخت او فرصت نه درلود، پښتنه مېرمن هم د زماني ناخوالو او د تاریخ ظالمو څپو کښي هسي سره را ښتني وه چي د لوستني او پوهني وسایل ئې کوږت نه لرله، او ددی کورنی چاپېر له دغو شیانو څخه تش ؤ. خو بیا هم که د پښتو مدون او نامدون ادب ته ځیر سو، نو د پښتني مېرمني برخه په ادبي روایاتو کښي مومو ، او داسي ښکاري چي دې مظلومي ډلي، د پښتو ادب په روزنه کښي هم لاس درلود، او کله کله له مېرمنو څخه هم د پښتو ادب پر آسمان روښانه ستوري ځلېدلي دي.

د پښتو مدون ادب

بې له عوامي ادبه، د پښتو په مدون او کتابی ادب کښي هم مېرمن سمه برخه لري، او موږ ګورو چي د پښتو په نظم او نثر کښي د مېرمني پالونکی او برکتي لاس خپل کار کوي، او خلاقه قریحه ئې ډېر ګلالي او ښکلي بچي پخپله غېږ کښي روزي.

د پښتو د مدون ادب اکثره برخه اوس زموږ له لاسه وتلي او ضایع سوي ده، مګر داسي ښکاري چي مېرمني له پخوا څخه په ادبي حرکاتو کښي لاس لاره او کوم وخت چي محمد هوتك خپله پټه خزانه سره راټولوله نو ده ددغه کتاب یوه برخه د پښتنو مېرمنو شاعرانو لپاره وټاکله او د همدغه مرحوم مؤلف مشکوره سعیه ده چي اوس موږ د پښتو په ادبي تاریخ کښي ځیني فاضلي مېرمني پېژنو.

حلیمه ختکه :

د ختکو د لوړي او درني کورنی ادبي کارنامي او په پښتو ادب کښي د دوي درانه او ګرانبها آثار معلوم او مشهور دي. کله چي د پښتو د نظم او نثر تاریخ لیکل کیږي نو د ختکو آثار هلته په لومړي پوړ کښي دریږي، د پښتو پلار خوشحال خان او دده زامنو او لمسو په ادب کښي داسي آثار پرېښي دي چي که دغه درانه کتابونه او اشعار او منثور اثرونه نه وای نو به د پښتو ژبه په حقیقت کښي له ډېرو لوړو ادبیاتو څخه محرومه وای.

ارسال مقالات: info@arianafghanistan.com و یا spineghar@gmail.com

له دې کورنۍ څخه مونږ د پټي خزاني په برکت یوه ادیبه او عالمه مېرمن هم پېژنو، چې حلیمه د خوشحال خان لور او د عبدالقادر خان سکه خور وه، محمد هوتك له خپله پلاره روایت کوي چې دې پښتنې مېرمنې مروجه علوم لوستلي وه، او د شیخ سعدي روحاني سرّي مریده وه. عمر ئې په لوست او عبادت تېراوه، نورو مېرمنو ته به ئې درس لوست. فاضله، عارفه، شاعره او د قرآن حافظه وه، د مولانا بلخي مثنوي ئې ډېر لوست او د دغه کتاب ډېر مشکلات به ئې حل کول، او ددې په شعر کښې د مجاز پر ځای د حقیقت رنګ ښکاري.

د حلیمي له اشعارو څخه فقط یوه غزل مونږ ته د محمد هوتك په همت رارسېدلي ده او دغه غزله هم ده له خپله پلاره اروېدلي وه. دی وایي چې زما پلار بنون ته تللی ؤ، هغه وخت لا حلیمه ژوندۍ وه.

محمد هوتك خپل کتاب په ۱۱٤۱ هـ لیکلی دی نو دده د پلار د ژوندانه زمانه هم د ۱۱۰۰ هـ حدود دی، چې په دغو وختو کښې د حلیمي د ژوندانه دوره ده او داسې ښکاري چې حلیمه د خپل پلار خوشحال خان تر مرګ وروسته هم ژوندۍ وه.

د حلیمي له یوې غزلې څخه مونږ دا معلوموالی سوای، چې دې روان کلام او خوږه وینا درلوده، د مروج شعر په ژبه او اصطلاح پوره آشنا وه او ځینې عرفاني مطالب او د تصوف غوره مقاصد ئې پخپلو اشعارو کښې اداء کول لکه چې له دې غزلې ښکاره ده :

د اشنـای په فکـر خوبنه هسې شان سوم	نه پوهېږم چې ممتاز که نورجهان سوم
چې ئې کړمــه ستا په مینه سرفرازه	ثنا خوانه په څو رنګه د رحمان سوم
چې مجاز مې د ایاز ولاړ له زړه نه	سربلنده تر محمود غوندې سلطان سوم
و هر چا وته چې ګورم واړه دی دئ	د جمال په ننـدارو ئــې شادمان سوم
غیر فکـر مې لـه زړه نـه را بهر سو	پر خلیل او پر عــدو باندې یکسان سوم
"حلیمي" د غماز مکر زیات له حد سو	چې دې بېل له یاره نه کا په ګمان سوم

زینبه هوتکه :

حاجي میرویس خان د ښالم خان زوی د هوتکو لوی او وطن خواه مشر او د ټولو پښتنو هغه مهربان پلار ؤ، چې تر خوشحال خان وروسته یې په کندهار کښې د آزادي خواهی او د خپل قوم د سیاسي ژوند اساس ایښي ؤ زموږ د وطن په مشهورو مشرانو او رجالو کښې اروابناد میرویس خان له دې جهته خاص امتیاز لري، چې دې لوی مشر فقط د خپل ملت د استقلال په لاره کښې مثمره سعیه وکړه، او پښتانه ئې د صفویانو د پردی سلطې په مقابل کښې سره متفق کړل او د عمر تر آخره پوري ئې د خپل ملت د رهنمايي او قیادت وظایف په مؤفقیت تر سره کړل، او خپل شخصي دواعي ئې په ملي خدمت کې ګډ نه کړل، د یوه غمخور سپین ږیري او مشر په ډول ئې اداره او مشرتوب کاوه. په قوم کښې د اعتماد او یو والي او ملی وحدت روح یو کئ او همدغسې په نیك نامه تر اته کاله قیادت وروسته په سپین مخ خدای ته ولاړ. د اروابناد حاجي میرویس خان په کورنۍ کښې تر ده وروسته لوی شاهان فاتحان پیدا سول، او دده زوی شاه حسین د نادر افشار تر یرغله په کندهار کښې یو ادب پالونکئ او د علم او پوهانو قدردان پادشاه ؤ.

د هوتکو په دغه درنه کورنۍ کښې مونږ دوې د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې یوه مېرمن نازو د حاجي میرویس خان مور وه، او ما ددې ادبي ماثر دمخه ښاغلیو لوستونکو ته وښول. بله عالمه او ادیبه مېرمن بي بي زینبه د حاجي میرویس

خان لور ده، چي د ملا نورمحمد غلجي ښځه ئي لوست کړې ؤ، او د محمد هوتك په قول يوه هوښياره او عالمه ښځه وه او د حکومت په کارو کښي به ئي د خپل ورور شاه حسين سره هرکله مرسته کوله د ښي او پخې راى خاونده وه، د شاهي حرم ښځو ته به ئي تدريس کاوه، دې مېرمني د خپل عصر مروج علوم او ادبي او ديني کتب ټول لوستي وه، د شعراوو پر دېوانو او اشعارو ئي پوره عبور لاره، او د موذنانو او شاعرانو قدردانه وه.

بی بی زينبو په کندهار کښي په تدبير اوعقل او کياست شهرت درلود چنانچه سلطان محمد کندهارى مؤرخ هم ددې مېرمني د هوښيارۍ او پخې راى ستاينه کړېده.

دې مشهوري مېرمني په پښتو ادب کښي لويه برخه درلوده.

د لوى ملى قايد حاجي ميرويس خان دغه پوهه لور په پښتو ادب کښي غټه برخه لري، او د محمد هوتك په قول دې مېرمني ډېر ښه شعرونه ويلي دي د حاجي ميرويس خان په اولاده کښي مور درې تنه شاه محمود او شاه حسين او مېرمن زينبه پېژنو. هغه وخت چي شاه محمود په فتوحاتو بوخت ؤ، نو دده کشر ورور په کندهار کښي پاچا ؤ، او ددې زلمي پادشاه د دربار ادبي رونق او کړه وړه د محمدهوتك له نوشتو ښځه ښکاري، او د پښتو ژبي د شعراؤ تذکره پټه خزانه هم دده په دربار کښي ليکلي سوې، او دغه ادب دوست پاچا ته اهداء سوې وه.

ددې دربار اکثر رجال د پښتو ادب پالونکي وو، ډېر پښتو تاليفونه په دغه دوره کښي ليکل سويدي، او مېرمن زينبو هم ددغه سمسور گلستان يوه ښايسته غوټى ده. محمد هوتك وايي : چي د شاه محمود د مرگ ړغ کندهار ته راورسېد، نو دده خور زينبو ډېره غمجنه سوه، او يوه مرثيه ئي د خپل ورور په ړغ کښي وويله، چي دغه ويرنه دى په پټه خزانه کښي رانقولي مرثيه په پښتو وېرنه بولي، او د شعر دا صنف زموږ په ادب کښي ښه سابقه لري، او په پارسي او پښتو ادب کښي له قديمه ډېره غوره مراثى لرو.

په پښتو ادب کښي د مرثيي لپاره يو خاص وزن هم سته، چي د شاه محمود دغه مرثيه پر هغه وزن برابره ويلي سوې ده.

دا مرثيه د يوې پښتني مېرمني له خوا د خپل فاتح او بريالى ورور پر مړينه باندي د خوږمنو احساساتو اظهار دى، خو د تغنى يو خاص آهنگ هم لري او د سپرو بدلو په دود د يوې دلي له خوا ويل کيږي.

د زينبو بى بى دغه شعر يوازي د خپل ورور پر مرگ ساندي نه دي، بلکه د يوه ملي ماتم افسانه او د قومي ټولني د احساس ترجماني ده. زينبو يوازي پر دې خبره نه ژاړي چي ددې ځوان او بريالى شهنشاه ورور تر دنيا تېر سوى دى، بلکي د امبرمن په ملى عظمت او قومي شوکت پسي ژاړي، د پښتو په بايللي بريالتيا پسي ژاړي په هغه لوى مملکت پسي ژاړي چي د ايشيا په زړه کښي ئي ځاى درلوده. دا مرثيه داسي شروع کيږي :

کندها رواړه پــــه ژړا سونا   ړغ سو چي ورور تېر له دنيا سونا

چي "شاه محمود" له ما جلا سونا   زړه مـي په ويــر کي مبتلا سونا

زړه د بېلتون په تـيـغ کـړم دي نا   دا روڼ جهان راتــه تـورتم دى نا

د پاچهـى تاج مـو بر هــم دى نا   هـوتك غمجن په دې مات دى نا

کندهـا ر واړه پــــه ژړا سونا   چي "شاه محمود" له ما جلا سونا

ولاړ د کـام په نــام و ننگ ونا   ځوان ؤ مېړه د توري جنگ ونا

پر مـيدان شېر ؤ يا پالنگ ونا   دښمن له ده پــه ويـنـو رنگ ونا

کنـدهـا رواړه پـــه ژړا سونا   افسوس چي مرگ دده پر خوا سونا

پرمرګ دي توله کلی کور ژاړي　　محموده ! نه يوازي خور ژاړي
لښکر سپاه دي پلی کـور ژاړي　　خپلوان لا څه پاچا دي ورور ژاړي
کنـدهـا رواړه پـــه ژړا سونا　　پښتون دی تول په واويـلا سونا
چي شاه محمود سو نن په ګور عالمه　　پادشاهي پاتـه تاج نسکور عالمه
راته دښمن به کار پيغور عالمه　　د پښتون لمر سو، تياره تور عالمه
کنـدهـا رواړه پـه ژړا سونا　　چي پاچا ولاړ پښتون ګدا سونا

زينبو په دي مرثيه کښي د پخوانو شاعرانو په دود له فلکه سره هم ګيلي او ګزارې لري، اما دا ګيلي هم پر يوه قومي مفکوره بنا دي، د ملت د پيوند د شليدلو غم خوري، د ورور د مرګه سره سره په دی هم غم جنه ده چي د ملت د اتحاد مرکز وران سو، او د پښتنو د عظمت بنياد هم ورسره متزلزل سو، وايي :

وشلاوه تـا چـي د پښتون وو پيوند　　اسمانه ! بيا دي څـه ستم کا څرګند
چي شاه محمود دي کا په قبر کي بند　　دښمن دي بيا زموږ په وير کار خورسند
کنـدهـــــار واړه پــــه ژړا سونا　　په کور مو وير شور و غوغا سونا
اورم ناري د غم چي کړينه فرياد　　پښتون په مرګ د شاه محمود سو برباد
د ساندو ږغ دی چي راوړينه ئي باد　　زړونه چي تل به وو ښادمن، سوه ناښاد
کنـدهـا رواړه پــه ژړا سـونا
مـاتم زده پـيـر و بـرنـا سونا

(پټه خزانه، ص ۱۸۷)

تر دي ځايه زموږ بحث د پښتني ميرمنو پر ادبي فعاليتونو باندي پای ته ورسيده، اوس له دي اوږدي څېړني څخه په لنډ ډول دا څو خبري د نتيجي په توګه ښاغلو لوستونکو ته وړاندي کوم.

۱. په پښتو شاعري کښي د پښتني ميرمني برخه ډېره غوره او قديمه ده. او په رزمي او بزمي او اخلاقي او عشقي شاعری کښي تکړه ښکاري.

۲. د پښتو په نثر کښي هم ميرمن ښه برخه لري، خو د نظم ذوق ئي قوي تر دی.

۳. په پښتو نامدون ادب يعني لنډيو او نارو او بدلو کښي مګېرمن پوره برخه اخلي، او د عشق افسانو د ادبي نارو اکثره برخه د ميرمني له خوا ده.

٤. د پښتو لويو مشرانو او رهنمايانو او ملي رجالو د سيرت په تشکيل کښي د مشهورو او پوهو ميرمنو لاس ډېر غښتلئ ؤ، لکه نازو د ميرويس خان مور، يا زرغونه د احمدشاه بابا مور، نو ګويا دوی له خپلو ادبي لياقتونو او افکارو مظاهر د خپلو اولادو په سيرت کښي را ايستي دي.(۱)

زيری کالنی، ۱۳۵۷ کال، ۱ _ ۲٤ مخونه.